

Risteyksessä

Inkeri Markkula^a

Ympäristöarvojen ja paikallisen tiedon merkitys korostuu kriisitilanteissa – miksi paikallinen kokemustieto on arvokasta?

Paikallinen kokemusperäinen tieto sekä ympäristöön liittyvät arvot ovat tärkeä osa yhdyskuntasuunnittelua. Paikallisen kokemustiedon käyttö osana maankäytön suunnittelu- prosesseja voi edesauttaa ekosysteemien, luonnonvarojen ja biodiversiteetin suojelua sekä tuoda esiin paikallisten asukkaiden tarpeita, huolia ja toiveita. Ympäristöön liitetyt arvot ja merkitykset ovat myös tärkeä osa ihmisen luontosuhdetta ja kokemusta elinympäristöstään. Paikallinen kokemustieto ja ympäristöön liitetyt arvot liittyvät usein toisiinsa, sillä paikkoihin kytkeytyvät muistot, kokemukset ja havainnot tuottavat erilaisia aineettomia ympäristöarvoja.

Ympäristöarvot ja paikalliskokemus saamelaisalueella

Olen ollut tutkijana mukana hankkeissa, joissa on tarkasteltu paikallisen ja perinteisen tiedon sisällyttämistä maankäytön suunnitteluun sekä selvitetty ympäristöarvoja ja alueiden käyttöön liittyviä ristiriitoja saamelaisalueella. Tutkimuksista yksi on julkaistu myös Alue ja Ympäristö -lehdessä (Markkula ym. 2020). Tämä tutkimus pohjautui Enontekiön kunnassa tehtyihin haastatteluihin sekä osallistavaan paikkatietokyselyyn, jotka toteutettiin vuosina 2016–2018. Tärkeimmiksi ympäristöarvoiksi kyselyn vastauksissa nousivat virkistys, kaunis maisema ja hiljaisuus. Tuloksissa korostui luonnon virkistysarvo, mikä johtui ainakin osin siitä, että suuri osuus vastaajista oli erityisesti Kilpisjärven aluetta retkeilyyn käyttäviä enontekiöläisiä sekä ulkopaikkakuntalaisia. Paikallisia luontaiselinkeinojen harjoittajia, kuten poronhoitajia tai kalastajia, oli vastaajissa vain noin viisi prosenttia.

Vajaa kaksi vuotta aineiston keruun jälkeen alkoi globaali Covid-19-pandemia, joka muutti suomalaisten vapaa-ajan käytön tapoja sekä arkipäiväisiä rutiineja. Luonnossa vietetty aika sekä kotimaan- ja lähimatkailu lisääntyivät. Lapin kansallispuistojen kävijämäärät kasvoivat huomattavasti koronarajoitusten ollessa voimassa, ja monissa kansallispuistoissa kävijämäärät pysyttelivät pandemiaa edeltävää aikaa korkeammalla tasolla myös rajoitusten päättyttyä. Tutkimusten mukaan pandemian seurauksena luonnossa vietetyn

^a Ekologian ja genetiikan tutkimusyksikkö, Oulun yliopisto & Arktinen keskus, Lapin yliopisto, inkeri.markkula@oulu.fi

ajan lisääntyminen ja luontosuhteen vahvistuminen muokkasivat myös ympäristöön liitettyjä arvoja (Morse ym. 2020; Gunko ym. 2022). On mahdotonta sanoa, ovatko paikallisten ihmisten tai ulkopaikkakuntalaisten Enontekiön ja Kilpisjärven alueen luontoon kohdistamat arvot muuttuneet pandemian aikana tai sen jälkeen, sillä karttakyselyä ei ole toistettu. Tutkimusten mukaan virkistysarvot ja luontokokemusten tuottama hyvinvointi ovat kuitenkin tulleet aiempaa tärkeämmiksi etenkin kaupungeissa asuville ihmisille (Fagerholm ym. 2021; Pouso ym. 2021).

Hiljaisuus on ympäristöarvo, luontokokemus ja elinkeinon perusta

Hiljaisuus nousi tutkimuksessamme kolmanneksi tärkeimmäksi arvoksi sekä paikallisten että ulkopaikkakuntalaisten vastauksissa. Hiljaisuuden vuoksi arvokkaiksi koettuihin paikkoihin liittyi myös maankäytön ristiriitoja, sillä hiljaisuuden vuoksi arvokkaat paikat sijoittuivat usein vilkkaiden moottorikelkkareittien läheisyyteen. Tärkeiksi koettujen paikkojen hiljaisuus voikin olla tiettyyn vuorokauden- tai vuodenaikaan sidottua.

Vuonna 2022 teimme karttakyselyä ja haastatteluja poronhoitajien kanssa Inarin ja Utsjoen kunnissa. Vielä julkaisemattoman aineiston perusteella Covid-19-pandemia vaikutti alueen kansallispuistojen ja erämaa-alueiden hiljaisuuteen ainakin kahdella tavalla. Kun ulkomaisia turisteja ei alueella ollut, moottorikelkkasafarien aiheuttama melu väheni merkittävästi. Samaan aikaan kotimaisten matkailijoiden määrä lisääntyi, ja erityisesti maastopyöräilyn suosion kasvu johti ihmismäärien kasvuun alueilla, joilla on aiemmin liikuttu vain vähän. Poronhoitajien mukaan maastopyöräilystä koituu häiriötä poronhoidolle, sillä porot eivät ole tottuneet polkupyöriin ja pakenevat niitä. Paetessaan porot stressaantuvat ja niiden laumat hajoavat. Poronhoitajille hiljaisuus ympäristöarvona tarkoittaakin hiljaisuutta myös poron näkökulmasta.

Lapin kansallispuistot ja erämaa-alueet ovat myös luontaiselinkeinojen, erityisesti poronhoidon, harjoittamiseen tarkoitettuja alueita. Säilyäkseen elinvoimaisena poronhoito tarvitsee laajoja häiriöttömiä alueita. Toisaalta erämaaluonnon tarjoama virkistys, kauneus ja hiljaisuus edesauttavat hyvinvointia ja ovat tärkeitä erityisesti pandemian kaltaisissa kriisitilanteissa. Kävijämäärien kasvaessa kansallispuistojen ja erämaa-alueiden arvojen ja käytön välille voi kuitenkin syntyä ristiriitoja: hiljaiset paikat eivät ole enää hiljaisia. Erilaisten käyttöpainneiden sekä arvojen ja käytön ristiriitojen vuoksi ympäristöarvojen tarkka selvittäminen ja tulkitseminen onkin erityisen tärkeää maankäytön suunnittelussa.

Luontokokemukset ja luonnon tuntemus muokkaavat paikallista tietoa

Paikallinen tieto (*local knowledge*) tarkoittaa yksilöiden tai paikallisten yhteisöjen luontoon sekä ihmisen ja ympäristön vuorovaikutukseen liittyvää kokemusperäistä tietoa ja taitoja. Paikallista tietoa kutsutaan myös kansalaistiedoksi tai kansalaistieteeksi (*citizen science*). Perinteinen tieto (*traditional knowledge*) voidaan nähdä kokemusperäisen paikallistiedon osa-alueena. Se on luonteeltaan yhteisöllistä, sukupolvelta toiselle kulttuurisen siirron kautta siirtyvää tietoa, jonka keskiössä on ihmisen ja ympäröivän luonnon suhde.

Sekä perinteinen että paikallinen tieto saavat alkunsa luonnon tuntemuksesta ja siellä liikkumisesta ja toimimisesta. Globaali Covid-19-pandemia sai ihmiset arvostamaan uudella tavalla sekä lähiluontoa että kaukaisempia kansallispuistoja. Kulkiessaan luonnossa ihmiset tekevät havaintoja, ja kertyvistä havainnoista kertyy paikallista tietoa. Voivatko pandemiat synnyttää uutta paikallista tietoa tai vahvistaa ymmärrystä paikallisesta tiedosta ja sen merkityksestä?

Paikallisen tiedon rooli osana tutkimusta on viime vuosikymmenen aikana selvästi vahvistunut. Esimerkiksi Suomen ympäristökeskus kerää mittavasti kansalaistietoa sekä kehittää kansalaistieteeseen nojaavia toimintatapoja, ja monissa yliopistoissa on kansalaistietoa hyödyntäviä tutkimushankkeita. Covid-19-pandemian on todettu

vauhdittaneen paikallisen tiedon arvostusta ainakin syrjäisillä arktisilla alueilla. Kun tutkijat eivät matkustusrajoitusten vuoksi päässeet tutkimusalueilleen, paikalliset yhteistyökumppanit ja heidän tietonsa ja taitonsa muuttuivat elintärkeiksi tutkimusprojekteille (Petrov ym. 2020). Toisaalta pandemian ja siihen liittyvien rajoitusten on havaittu vaikuttaneen lintuja koskevaan kansalaistietoon, kun lintuharrastajat keskittyivät tarkkailemaan lintuja enemmän omassa pihapiirissään ja lähiluonnossa (Randler ym. 2020).

Perinteinen tieto, erityisesti saamelaisessa kontekstissa, eroaa paikallisesta tiedosta sen kulttuurisen ja ylisukupolvisen kytköksen vuoksi. Saamelainen perinteinen tieto on vahvasti sidoksissa luontaiselinkeinoihin ja saamen kieleen. Koska saamelaiset luontaiselinkeinojen harjoittajat kulkevat luonnossa ympäri vuoden olosuhteista riippumatta, Covid-19-pandemian vaikutus perinteiseen tietoon on todennäköisesti ollut vähäinen. Vahvemmin perinteistä tietoa muokkaa ilmaston lämpeneminen: osa vanhasta tiedosta ei olosuhteiden muuttuessa enää päde, ja muuttuvia sää- ja lumiolosuhteita kuvaamaan tarvitaan uusia sanoja. Perinteinen tieto elää kuitenkin edelleen vahvana ja se välittyy uusille sukupolville osana luontaiselinkeinoja, kuten poronhoitoa ja kalastusta. Ilmaston muuttuessa kuitenkin myös poronhoito joutuu altaalle. Lapin poronhoitajat ovat kokeneet viime vuosina kaksi hyvin vaikeaa talvea. Ennätysluminen talvi 2019–2020 toi poronhoidolle suuret tappiot. Myös talvi 2021–2022 oli hyvin vaikea osassa poronhoitoaluetta laidunten jäätymisen vuoksi. Vaikeissa ilmasto-oloissa on entistä tärkeämpää, että poroille riittää häiriöttömiä laidunalueita. Voidaankin todeta, että myös poronhoitoon kytkeytynyt perinteinen tieto tarvitsee hiljaisuutta säilyäkseen elinvoimaisena.

Lähteet

- Fagerholm, N., Eilola, S. & Arki, V. (2021) Outdoor recreation and nature's contribution to well-being in a pandemic situation - Case Turku, Finland. *Urban Forestry & Urban Greening* 64 127257. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.127257>
- Gunko, R., Rapeli, L. & Karell, P. (2022) Striving with Global Stress on a Local Level: Has the COVID-19 Pandemic Changed the Relationship between People and Nature? *Sustainability* 14 9496. <https://doi.org/10.3390/su14159496>
- Markkula, I., Turunen, M., Tuulentie, S. & Nikula, A. (2020) Perinteinen ja paikallinen tieto maankäytön suunnittelussa – esimerkkinä Enontekiö. *Alue ja Ympäristö* 49 145–161. <https://doi.org/10.30663/ay.82535>
- Morse, J.W., Gladkikh, T.M., Hackenburg, D.M. & Gould, R.K. (2020) COVID-19 and human-nature relationships: Vermonters' activities in nature and associated nonmaterial values during the pandemic. *PLOS ONE* 15(12) e0243697. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243697>
- Petrov, A.N., Hinzman, L.D., Kullerud, L., Degai, T.S., Holmberg, L., Pope, A. & Yefimenko, A. (2020) Building resilient Arctic science amid the COVID-19 pandemic. *Nature Communications* 11 6278. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-19923-2>
- Pouso, S., Borja, Á., Fleming, L.E., Gómez-Baggethun, E., White, M.P. & Uyarra, M.C. (2021) Contact with blue-green spaces during the COVID-19 pandemic lockdown beneficial for mental health. *Science of the Total Environment* 756 143984. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.143984>
- Randler, C., Tryjanowski, P., Jokimäki, J., Kisanlahti-Jokimäki, M.-L. & Staller, N. (2020) SARS-CoV2 (COVID-19) Pandemic Lockdown Influences Nature-Based Recreational Activity: The Case of Birders. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 7310. <https://doi.org/10.3390/ijerph17197310>